

ISSN 2181-6883

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

3-son (2021-yil, iyun)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2021

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2021, № 3

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrda qaratilgan qarori bilan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 6 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2016-yil 22-fevral № 05-072-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy

Elektron manzil: ped_mahorat@mail.ru

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Adizov Baxtiyor Rahmonovich – pedagogika fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Mas'ul kotib: Hamroyev Alijon Ro'ziqulovich – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent

Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori

Begimqulov Uzoqboy Shoyimqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudov Mels Hasanovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Yanakiyeva Yelka Kirilova, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Rilski nomidagi Janubiy-G'arbiy Universitet, Bolgariya)

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudova Muyassar, pedagogika fanlari doktori, professor

Kozlov Vladimir Vasilyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yaroslavl davlat universiteti, Rossiya)

Chudakova Vera Petrovna, psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)

Tadjixodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor

Anonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Mahmudov Nosir Mahmudovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharopovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qiyamov Nishon Sodiqovich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Qahhorov Otabek Siddiqovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

MUNDARIJA

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA	7
Azizxon RAXMONOV. К вопросу о проектной культуре будущих учителей	7
Hikmat BOBOMIRZAYEV, Sevara SUVONOVA. Yangi O'zbekistonni qurishda zamonaviy o'qituvchilarning o'rni	11
Mam'l KADIROVA. Talabalarda iqtisodiy ko'nikmalarni takomillashtirish asoslari	15
Aziza MIRZARAHIMOVA. Uquvchilarda ilmiy dunyokarashi shakllantirish pedagogik muammo sifatida	20
Nargiz MAHMUDOVA. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimni baholashda jahon tajribasi	25
Akram COXIBOV. Пути совершенствования механизмов применения интерактивных методов в педагогическом образовании	27
Сабохат МУРОДОВА, Умида ЯКУБОВА, Расул ИМОМКУЛОВ. Бoshlang'ich sinf uquvchilarining bilim faolligini rivojlantirishga iynaltirilgan uquv vaziyatlaridan foydalanish	31
Safibullo ABDULLAYEV. Malaka oshirish va qayta tayyorlash muassasalarida o'qituvchilarni ergonomik faoliyatga tayyorlash	35
O'tkir HAZRATOV, Sevara SOLIBOYEVA. Amaliy mashg'ulotlarni o'tishda interfaol usullarning qo'llanishi samaradorligini baholash	41
Makhfiza RAKHMONOVA. Spiritual and moral heritage of the hadith scientists of the east	45
Памсиддин НАРЗИЕВ, Гулноза ШАРОПОВА. Влияние интерактивной игры на развитие знаний студентов	49
Nigora RUZIKULOVA. O'quvchilarning o'quv materiallari bilan ishlash jarayonida "case-study" metodidan foydalanishning pedagogik va metodik imkoniyatlari	54
Gulnora JUMAYEVA. O'qituvchining pedagogik mahoratini shakllantirishda innovatsion faoliyat	58
O'g'iloy SHUKUROVA. Talaba-yoshlarni innovatsion faoliyatga yo'naltirishning uzluksizligini ta'minlash texnologiyasi	63
Мехринисо КОЙИЛОВА. Педагогическая основа здоровьесозидающей функции образования	67
Bog'dagul QARSHIYEVA. Turli mamlakatlarda bilingual ta'lim berish va ular o'rtasidagi farqlar (O'zbekiston, Rossiya, Germaniya misolida)	72
Bahodirjon SHERMUKHAMMEDOV. Yoshlarga g'oyaviy tarbiya berishning mohiyati va vazifalari	78
Dilmurod UMURZOQOV, Nafisa JO'RAYEVA. Sharq mutafakkirlari asarlarida rahbarlik va boshqaruv muammolarining talqini	81
Gullola KURBANOVA. Oliy ta'lim muassasalarida iqtidorli talabalarining tadqiqotchilik salohiyati ahamiyati	83
Imatulla TO'XTAROV. O'zbek falsafasi: tariximiz kabi qadim, ma'naviyatimiz kabi teran	88
Ulfat MAHKAMOV, Dilafuz ISMOILOVA, Munisa MALIKOVA. Bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy ishlarga tayyorlash	92
Manzura YULDASHEVA. Ajdodlar merosida oilaviy munosabatlar talqini	95
Mavjuda GULAMOVA, Ilhomjon SHUKUROV, Chori XAYRULLAYEV, Brel Anatoliy KUZMICH. O'zbekistonda aholi salomatligini muhofaza qilish borasida amalga oshirilgan ishlar, imkoniyatlar va sharoitlar	98
Ikromjon TOSHOV. Yaponiyada mahalliy davlat hokimiyat organlarining hujjatlari ustidan sud nazoratini amalga oshirishning o'ziga xos xususiyatlari	101
Madina KARIMOVA. Talabalar o'quv faoliyatida o'zini o'zi boshqarishning shaxs xususiyatlariga bog'liqligi	106
Olimjon XOLOV. O'quvchi-yoshlarda aksiologik ongni shakllantirishning tarixiy asoslari	109
Najmiddin BAKAYEV, Shahobiddin SHODIYEV, Nargiza BAXRIEVA. Maktabgacha yoshdagi bolalarni hissiy rivojlantirishning dolzarbligi	117
Dilnoza QODIROVA. Kichik maktab yoshi o'quvchilarida axloqiy-madaniy sifatlarni shakllantirishning o'ziga xos psixologik jihatlari	121
Shoxrux SALIXOV, Timur SALIXOV. Ta'lim jarayonida o'quvchilar bilim faolligini oshirishning psixologik xususiyatlari	124
Shahlo ULUG'OVA, Rayima NEMATOVA. Tadbiqor ayollarning bozor munosabatlariga ijtimoiy-psixologik moslashuvchanligining o'ziga xosligi	128
MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM	131
Gulnora BO'RONOVA. Umumiy o'rta ta'lim maktabning boshlang'ich sinflarida "Robototexnika" to'garaklarini virtual didaktik vositalar yordamida tashkil etishning universal metodlari	131
FILOLOGIYA VA TILLARNI O'RGANISH	138
Ozoda TURSUNOVA. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining ona tili darslarida o'quv lug'atlaridan foydalanish	138
Dilnoza NAZAROVA. Ассимилированные слова узбекского языка и их выражение в словарях	143
Nargiza G'ULOMOVA. Alisher Navoiy ijodini o'rganishda mualliflik korpusini tuzishning afzalliklari	149

Dilnoza QODIROVA

Buxoro davlat universiteti
psixologiya kafedrası o'qituvchisi**KICHIK MAKTAB YOSHI O'QUVCHILARIDA AXLOQIY-MADANIY SIFATLARNI
SHAKLLANTIRISHNING O'ZIGA XOS PSIXOLOGIK JIHATLARI**

Ushbu maqolada kichik maktab yoshi o'quvchilarida axloqiy-madaniy sifatlarni shakllantirish va bu orqali ularning bilim darajasini takomillashtirishning psixologik aspektlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: axloq, madaniy sifatlarni, ma'naviyat, e'tiqod, xulq, motiv, individul tuzilish, bilish jarayonlari, iroda, konstruktiv xulq-atvor.

В этой статье дано о психологических аспектах формирования нравственных и культурных качеств у учащихся младшего школьного возраста и через это о повышении их уровня знаний.

Ключевые слова: нравственность, культурные атрибуты, духовность, поведение, мотивация, структура личности, процессы познания, воля, конструктивное поведение.

In this article, we will talk about the psychological aspects of the formation of moral and cultural qualities in junior school age students and through this, the improvement of their level of knowledge.

Key words: morality, cultural attributes, spirituality, behavior, motivation, individual structure, cognition processes, will, constructive behavior.

Kirish. Shaxsning ma'naviy-axloqiy madaniyatini shakllantirishga qo'yiladigan hozirgi zamon talablarini amalga oshirish muammolari dinamik xarakterga ega bo'lib, ijtimoiy tuzum taraqqiyoti bilan bog'liqdir. Bu muammoni falsafa, etnografiya, etika, estetika fanlari tadqiq etadi.

Madaniyat shaxs kamolotiga moddiy (texnika, ishlab chiqarish tajribasi, moddiy boyliklar) va ma'naviy (fan, adabiyot, san'at, maorif, din, umuminsoniy va milliy ma'naviy-ruhiy qadriyatlar) jihatdan ta'sir etadi. Moddiy va ma'naviy madaniyatni uning ma'naviy madaniyati ta'sirisiz, inson ongi va faoliyatidan tashqari yaratilmaydi.

Asosiy qism. Moddiy va ma'naviy madaniyatning o'zaro aloqasi va o'zaro ta'siri natijasida aqlan yetuk, axloqan yaxlit shakllangan shaxs tarkib topadi. Inson biror moddiy boylik yaratgan ekan, avvalo, uning qurilishi, ishlab chiqarish jarayoni va ta'lim-tarbiyaviy natijasini o'z ongida tasavvur etadi, amaliy ahamiyatini oldindan ko'ra biladi.

Shaxs tashqi olam, voqea va hodisalarni aql, idrok ruhiy holat, ichki kayfiyatlar orqali qabul qilib dishi jarayonida ma'naviy madaniyat tashkil topadi. Yuksak ma'naviy madaniyatli insonda vatanga muhabbat, samimiy do'stlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, mustahkam e'tiqod, imon, nafosat, axloqiy madaniyat singari fazilatlar mujassamlashadi. Uning sifat darajasi kishilarning umuminsoniy va milliy qadriyatlarga xalqning ma'naviy merosiga bo'lgan munosabatlarida namoyon bo'ladi. Ma'naviy-axloqiy madaniyatning negizi hisoblangan umuminsoniy va milliy qadriyatlar shaxsning ijtimoiy tuzumiga munosabati, turli ma'naviy-madaniy g'oyalar, tushunchalar, qarashlar, tasavvurlar tizimining mahsulidir. Ma'naviy-axloqiy madaniyatning mohiyatini namoyon etuvchi obyekt shaxs hisoblanadi. Shaxs sifatida shakllanadigan o'quvchining ma'naviy kamolotida axloqiy madaniyatning ahamiyati benihoya katta.

Bugungi yoshlarda zamonamizning eng mashhur (ijobiy ma'noda) kishilariga o'xshashlik xohishini tug'diradigan ijobiy namunaning tarbiyaviy kuchi o'quvchilarning (bolalarning) taqlid qilishga moyilligiga asoslangandir. Yoshlar, ko'pincha, ota-onalariga, ma'lum bir ijobiy yutuqlarga erishgan qarindoshlariga, o'qituvchilariga va mashhur qahramonlarga taqlid qiladilar. Turli yoshdagi bolalarga taqlid qilishga moyillik turlicha bo'ladi. Masalan, kichik yoshdagi bolalar ijobiy namunaga ham, salbiy namunaga ham babaravar taqlid qilaveradi. Buning sababi ularning turmush tajribasining juda kamligi, iroda kuchining nihoyatda zaifligi, hissiyotlarining aql-idrokidan ustun turishidir. Ularda tahlil qilish va harakatlarga tanqidiy ko'z bilan qarab baho berish xislatlari hali shakllanmagan bo'ladi. Bolalar ulg'ayib borgan sari o'z tevarakatidagi katta yoshdagi kishilarning xatti-harakatlariga tobora tanqidiy nazar bilan qaraydigan bo'ladilar. Shu yoshdagi bolalar o'z nuqtayi nazarlaridan taqlid qilishga arzigulik deb bilgan kishilarnigina o'zlari uchun namuna deb biladilar va ularga e'tiqod qo'yadilar.

O'quvchilarda tarkib toptiriladigan ma'naviy-axloqiy sifatlarni axloqiy ong bilan xatti-harakat o'rtasida birlik bo'lishini taqozo qiladi. Buning ma'nosi shuki, haqqoniylik o'quvchilarga kunma-kun uqtirib borilgan axloqiy-ma'naviy tushunchalar ularning xatti-harakatlarida ham, ular qatnashgan jamoadagi o'zaro munosabatlarda ham qaror topmog'i lozim. O'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tushunchalari faqat dars jarayonidagina emas, balki kundalik turmushda ham sinovlardan o'tib shakllana boradi. Shuning uchun ta'lim-tarbiya jarayonida shunday sharoit yaratmoq kerakki, o'quvchilar sabot-matonat, qunt,

tashabbuskorlik, chidam ko'rsata oladigan, qiladigan ishlarning jamiyat va vatan uchun zarurligini qalbdan tushunadigan bo'lsinlar. O'quvchilarga beriladigan bilimlar majmui, shubhasiz, juda katta tarbiyaviy kuchga egadir. O'quvchilarda chinakam ilmiy dunyoqarash asoslarini yaratishda, to'g'ri hukm yuritish qobiliyatini tarbiyalashda ma'naviy-axloqiy sifatlarga tayanib ish ko'riladi.

Muhokamalar va natijalar. Jamiyatda yuz berayotgan jiddiy va chuqur o'zgarishlar o'quvchilar shaxsiyatida ham aks etadi. Endi uning ehtiyojlari bilim olish bilangina cheklanmaydi. Turli axborot tizimlari, jumladan, internetning shiddat bilan rivojlanishi boshqa manbalardan ko'plab axborotlarni olish imkonini bermoqda. Bu manbalardan olinayotgan axborotlar har doim ham o'quvchi ma'naviyatiga ijobiy ta'sir qilavermaydi. Ular orasida yoshlar ma'naviyatiga salbiy ta'sir o'tkazadigan, buzg'unchi va vayronkor g'oyalarni tashuvchilari ham anchagina. Shuni hisobga olinsa, o'quvchini ma'naviy jihatdan yuksaltirish eng muhim vazifalardan biriga aylanayotgani ayon bo'ladi. Bayon qilingan mana shu holatlar o'quvchining ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga qaratilgan dastur ishlab chiqish zaruratini tug'diradi. Mazkur dasturni ishlab chiqish o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy jihatdan takomillashtirishni o'quv jarayonining maqsad va vositalarini o'quvchi va o'qituvchilarning ongini o'zgartirmay turib amalga oshirish mumkin emas, degan fikrga asoslanadi.

Dastur o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy o'sishi uchun eng samarali usullarni, vosita, maqsad va vazifalarni bosqichma-bosqich anglash va amalga oshirishga asoslangan. Dasturning maqsadi o'quvchilarda har qanday ijtimoiy vaziyatni tahlil qilish, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar asosida qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, o'zi qabul qilgan qaror asosida o'zini namoyon qilish qobiliyatini takomillashtirishdan iborat.

O'quv faoliyati jarayonida ma'naviy-axloqiy rivojlanish dasturi

Maqsadlar	Vazifalar	Usullar	Vositalar
1-bosqich			
Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar to'g'risidagi tasavvurlarni shakllantirish va rivojlantirish	Nutqni rivojlantirish; Harakatlar rejasini tuzish ko'nikmasini shakllantirish va rivojlantirish. Tushunchalarni shakllantirish va rivojlantirish.	Ritorik mashqlar. Tayanch sxemalarni tuzish. Ilmiy tushunchalarni shakllantirish va tahlil qilish.	Pretmet bo'yicha o'quv materiallari.
2-bosqich			
Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar asosida xulq-atvorning konstruktiv motivatsiyasini rivojlantirish.	Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar asosida shaxsiy xulosa qilish ko'nikmasini shakllantirish. Shaxsiy fikrini dalillash ko'nikmasini rivojlantirish. Ma'naviy-axloqiy xulq-atvorning konstruktiv motivatsiyasini shakllantirish.	Muammoli vaziyatlarni tahlil qilish. Suhbat, munozara, disputlar.	Nazariy mashg'ulotlar.
3-bosqich			
Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar asosida o'zligini namoyon qilish qobiliyatini rivojlantirish.	- xulq-atvorning ma'naviy-axloqiy motivatsiyasini ro'yobga chiqarish ko'nikmasini shakllantirish; - konstruktiv xulq-atvorni shakllantirish bo'yicha mashqlar. - ma'naviy-axloqiy rivojlanish jarayoni refleksiya; - iroda sifatlarini rivojlantirish zaruratini anglash.	- shaxsiy o'sishning individual dasturini tuzish; - xizmat o'yinlari, trening elementlari; - o'zini-o'zi tahlil qilish bo'yicha kundalik yuritish (amaldagi xulq-atvorni ma'naviy-axloqiy rivojlanish maqsadlari, vazifalariga qiyoslab tahlil qilish.)	Amaliy mashg'ulotlar va mustaqil ishlar

Mazkur dasturning dastlabki bosqichida o'quvchilardagi ma'naviy-axloqiy qadriyatlar to'g'risidagi tasavvurlarning shakllanishi va rivojlanishi uchun maksimal darajada ko'maklashadigan sharoit yaratish zarur. O'smirlik davrida kognitiv jarayonlar, eng avvalo, tafakkurning shakllanishi yakunlanadi. Shu davrda

tafakkur nutq bilan uzil-kesil birikadi, buning natijasida tafakkur va boshqa bilish jarayonlarini tashkil qilishda asosiy vosita bo'lgan ichki nutq shakllanishi yakunlanadi. Shu jarayonda to'laqonli nazariy tafakkur shakllanadi. Shu bilan birga shaxs ilmiy dunyoqarashining asosi bo'lgan ilmiy tushunchalarning shakllanishi faol davom etadi. Shu davrda mulohaza mantiqiga asoslangan tushunchalar bilan qilinadigan operatsiyalar va aqliy harakatlar shakllari uzil-kesil tugallanadi. Bu jarayonlarning barchasini uch yo'nalish bo'yicha tezlatish mukmin: tafakkurning tushunchalar tarkibi, nutq intellekti va harakatning ichki rejasi. Shuning uchun ham ma'naviy-axloqiy qadriyatlar haqidagi tasavvurlarni shakllantirish va kengaytirish bo'yicha vazifalar nutq intellekti, harakatning ichki rejasi va tushunchalar apparatini rivojlantirishga qaratilgan.

Xulosa. Bir so'z bilan aytganda, ma'naviyat tarbiyasi barkamol shaxsni tarbiyalashdagi asosiy omillardan biri bo'lib, shaxsni har tomonlama garmonik tarbiyalashga zamin yaratadi. Biroq, insonni kamolga yetkazishda har bir shaxsga o'ziga xos munosabatda bo'lish ta'lim-tarbiyaning asosiy tamoyillari ekanligini unutmashimiz lozim.

Adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: "O'zbekiston", 2016. – B. 14.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: "Ma'naviyat", 2008.
3. Ананьев Б.Г. О психологических аспектах социализации. – Минск: Изд-во "Университетское", 2001. – 321 с.
4. Бесова А.К. Духовно-нравственное воспитание личности в процессе литературного образования учащихся: Дис. ...канд. психол. наук. - М., 2000. - 176 с.